

MASALLARI YENİDEN İŞLEVSEL KILMAK: “MASAL EVİ” PROJESİ

Erdal ADAY¹
Hacer AKÇALAN²

Öz

İşlevsel kurama göre metin, tepki gösterecek bir dinleyici kitlesine sunulmazsa ya da icra edilmezse anlamsızdır. Kısaca işlevsel kuramda, icra edilen bir folklor unsurunun onu anlatanda veya dinleyende oluşturduğu niteliklerin ve icra edilen folklor unsurunun meydana getirdiği sonuçların ortaya konulması amaçlanmıştır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlığı, küreselleşme ve sosyal gereksinimler insanı toplumdan uzaklaştırıp değerlerinden ve kültüründen kopuk bireyler meydana getirmektedir. Toplumdaki bu aksaklığın düzeltilebilmesi için halk edebiyatı ürünlerinin; kültürel değerlerin aktarımı, toplumsal düzenin sağlanması ve halk eğitimi konularındaki işlevleri canlandırılmalıdır. Bu bağlamda masalların önemi; kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan kültürel öğelerin aktarımında, bireyi geleceğe hazırlamada ve ana dil eğitiminde yadsınamaz. Masallar, salt metinlerden ibaret olmayıp toplumun ve doğal olarak toplumu oluşturan bireylerin hoşça vakit geçirmesi, eğlenmesi, eğlendirmesi; değerlere, toplum kurumlarına ve törelere göre toplumun eğitilmesi; kültür aktarımını sağlayarak topluma yardım etmesi fonksiyonlarıyla öne çıkar. Ayrıca masallar, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için topluma ve bireye kaçış mekanizması oluşturması bakımından oldukça önemli işlevlere sahip bir güçtür. Anlatı geleneğinin kaybolan türlerinden biri olan masallar, anlatıcının dilinde yeniden şekillenmekte dinleyicisine ise her dinlemede yeni kazanımlar sağlamaktadır. Bu çalışmada, masal türüne işlevsel açıdan yaklaşıldığında masalın ne denli etkili olduğunun farkına varılmasının; örgütlü, kurumsal, planlı ve sistematik bir biçimde bu güçten yararlanılmasının ve tüm bunlardan yola çıkarak masal evi projesinin hayata geçirilmesinin önemi vurgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Masal, masalların işlevleri, masal evi projesi, kültür aktarımı, toplum eğitimi.

FUNCTIONALISE THE TALES AGAIN: THE PROJECT OF “TALE HOUSE”

Abstract

According to the functional approach, texts are meaningless if they are not presented or performed to reactive listeners. Briefly, on the functional approach, it has been aimed to be revealed the qualities which the folklore performance acted creates on the listener or performer and the results which the folklore performance acted comes in sight. The prevalence of mass media, globalization, and social needs create individuals separated from their values and culture by conducting away from the community. In order to correct this fault in society, the functions of folk literature products about transferring cultural values, ensuring social order and public education should be revived. In this context, the importance of the tales cannot be denied in the transfer of cultural objects facing the danger of disappearance, in preparing the individual for the future and in their mother tongue education. Tales are not consisted of plain texts and they feature in with the functions of that they make people have a nice time, enjoy, entertain; of educating the society regarding to values, social institutions, morals and helping to the society by providing cultural transmission. Likewise, tales are the power which has quite important functions in point of creating a mechanism for the society and the individuals to get rid of social and personal pressure. Tales, one of the disappearing genres of narrative tradition, are reshaped in the narrator's language and provide its listener with new achievements in each one. This study aims to emphasize the importance of realize how effective the tale is ; of getting benefit from this force in an organized, institutional, planned, controlled and systematic way and of putting the project of tale house into practice on the basis of all these when it is approached to the tales from a functional point of view.

Key Words: Tale, the functions of tales, the project of tale house, cultural transmission, community education.

¹ Yrd. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
erdal.aday@dpu.edu.tr

² Kütahya Merkez Fatih Ortaokulu Türkçe Öğretmeni, akcaalanhacer@hotmail.com

Giriş

Geçmişten günümüze daha çok hoşça vakit geçirmek amacıyla anlatılan masalların birden fazla işlevi vardır. Masal millî kültürün aktarımında, evrensel kabullerin belirlenmesinde, çocuğun hayal gücünün geliştirilmesinde önemli bir kaynaktır. Bu çalışmada masal anlatma geleneğinde icracı, ortam ve metin ekseninin tekrar canlandırılmasının nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca masalların günlük hayatta etkili ve işlevsel hale getirilmesi için yapılması gerekenlerin neler olduğu hususunda bilgi verilmiştir.

Halk anlatı geleneğinin en eski türlerinden olan masalların şimdiye kadar çeşitli tanımları yapılmıştır. Şükrü Elçin, “Halk Edebiyatına Giriş” adlı eserinde masal hakkında, “...İşte böyle bir zaman içinde köklü geleneğe bağlı, kolektif karakter taşıyan, ‘hayali-gerçek’, ‘mücerret-müşahhas’, ‘maddi-manevi’ konu, macera, vak’a, problem, motif ve unsurla, nesir diliyle, vakit geçirmek, insanları eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle, hususi bir üslupla anlatılır ve yazılır” der (Elçin, 1986, s. 369).

Umay Günay ise “Masallar, diğer folklor mahsulleri gibi paylaşılan hayatın içinde doğmuş ve muhafaza edilmiştir. Masalların müşterek bir yapıya ve ortak motiflere dayalı sözlü gelenek içinde gelişmiş edebi bir tür olduğu gerçektir” demiştir (Günay, 1975, s. 17).

“Masal, gerçek veya gerçeküstü, kimi zaman doğrudan, kimi zaman sembolik olarak belirli bir üslup ve kalıp ifadeler çerçevesinde anlatılan, genellikle içinden ya dersler çıkarılan, ya da eğlendirmek amaçlı, pek çok zaman ikisinin de bir arada olduğu, inandırma kaygısı taşımayan ağzından bal damlayan anlatıcıları bulunan, en eski zamanlardan beri halkın edebî ihtiyacını karşılayan halk kültürünün yaygın ve günümüze dek gelebilen nesir ürünlerinden biridir” (Önal, 2011, s. 2).

Bütün bu tanımlar ışığında denilebilir ki masal; gerçek ve gerçeküstü dünyanın bir varmış bir yokmuş zaman potasında kaynaştırıldığı, gerçek kişilerin hayal unsuru kadrolarla (cin, dev, peri vb.) içli dışlı doğal bir ilişki içinde olduğu, mekân ve zaman kavramlarının tek boyutlu yaşandığı, başlangıç ve bitiş formelleri olan, kaybolan kültür öğelerini -yardımlaşma, sır tutabilme, büyüklere saygı vb.- içerisinde barındıran ve dışarıya aktaran, birtakım simgesel motiflerden oluşan ve genellikle mutlu sonla biten belli uzunluktaki sözlü kültür ürünleridir.

Yukarıda belirtilen tanımlara bakıldığında masal türü her ne kadar metafizik unsurlar ve olaylar içerse de masalın gerçek hayatın içinde doğduğu, yaşadığı, korunduğu ve varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Milletlerin düşünce ve inanç yapısını belli bir sistematik ve semboller dizisi şeklinde bizlere aktaran masalların, varlığını ve etkisini sürdürebilmesi için işlevsellik kazanması gerekmektedir.

Bu noktada şu sorularla karşılaşılır:

- Masallar, kültür içerisindeki işlevlerini nasıl ve ne şekilde yerine getirir?
- Yaşadığımız zaman diliminde masalları tekrar kullanılır, etkili ve işlevsel hale getirmek için ne gibi önlemler alınmalıdır?
- Somut olmayan bu kültürel mirasımız nasıl somutlaştırılmalı, bu konuda ne gibi çalışmalar yapılmalıdır?

Tüm bu soruların yanıtını bulmak için masalları işlevsel kuram açısından ele almanın daha iyi olacağı düşünülmektedir.

İşlevsel kuramın kurucuları, B. Malinowski (1884-1942) ve birbirlerinden habersiz olarak yürüttükleri alan araştırmalarının sonucu aynı kuramsal çerçeveyi ileri süren A. Reginald Radcliffe-Brown'dur (1881-1955). Bu kuramın önde gelen diğer temsilcileriyse R. Thurnwald (1869-1954) ve Ruth Benedict'tir (1887-1948) (Çobanoğlu, 1999, s. 213). Bazı halk bilimci ve antropologlar tarafından kurulan işlevsel kuramın, kültürel antropolog Fransz Boas ile bu kuramın

oluşup gelişmesinde önemli rolleri olan öğrencileri vasıtasıyla daha sonraki dönemlerde kullanımı yaygınlaşmıştır.

Kuramın gelişiminde büyük katkısı olan Malinovski'nin kültür tanımı³ ile kuramın yapısı ve işlevleri hakkındaki tespitleri, bu kuramın kavramsal çerçevesinin belirlenmesinde önemli yararlar sağlamıştır.

Kültür, geleneğin devamını sağlayan bir araçtır. Her kültürde eğitime yönelik yöntemler ve mekanizmalar vardır. Kültürel başarının özü, işbirliği olduğuna göre düzen ve yasa sürdürülmelidir. Her toplulukta töre, ahlak ve yasayı doğrulayan düzenlemeler olmalıdır. Kültürün maddi temeli güncellenmeli ve bu temel, işler bir duruma getirilmelidir. Kültürün işlevi; bir ihtiyacın içinde insanların işbirliği yaptıkları, zanaatsal ürünleri kullandıkları ve malları tükettikleri bir etkinlikle karşılanması olarak tanımlanabilir (Çobanoğlu, 2002, s. 215).

Alan araştırması sonucunda elde edilen halk bilgisi ürünleri, metin merkezli ve bağlam merkezli kuram ve yöntemlere göre incelenmektedir. Metin merkezli yöntemlerde sadece metin temele oturtularak halk bilgisi ürünlerinin şekil ve içerik özellikleri dikkate alınırken bağlam merkezli yöntemlerde metnin yanında metnin oluşturulma ortamı ve işlevi de dikkate alınmaktadır.

Halk edebiyatı anlatılarında metinlerden ziyade bu metinlerin icra ortamları, dinleyicileri, mekânı, zamanı ve bağlamı olmak üzere farklı ayakları vardır. Bu ürünlerin anlatılmasının temel nedenleri, icracının ürünleri anlatmasının nedenleri, dinleyicilerin o anlatıyı dinleyip anladıktan sonra kullanmasının nedenleri gibi durumlar işlevsel kuramın temel sorunlarıdır. Bu anlatılar kimler tarafından, nasıl, neden, nerede yaratılıp nakledilmektedir ve kimler tarafından, neden, nasıl dinlenmektedir? (Bascom, 2014, ss. 71-86; Ekici, 2015, s. 124).

Bir folklor unsuru birden fazla işleve sahip olabilir. Dahası bir folklor unsurunun işlevi, icra edildiği bağlama bağlı olarak da değişebilir. Folklorun birden fazla işlevi arasında, William Bascom'un (Bascom, 2014, ss. 71-86) basite indirgeyerek en önemli gördüğü birkaç tanesi şunlardır:

1. Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi
2. Değerleri, toplum kurumlarını ve töreleri destekleme işlevi
3. Eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktararak toplumun eğitilmesi işlevi
4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kaçış işlevi

William Bascom'un ifade ettiği bu işlevlere ek olarak Başgöz, beşinci bir işlev daha eklemektedir ki bu da protesto işlevidir. Başgöz, her toplumda toplumsal düzenin yanında, düzene aykırı davranışların varlığından söz eder. Birleştirici, düzenleyici olguların karşısında bölücü ve düzen bozucu unsurlar her zaman vardır. Folklor her zaman düzeni ve birliği sürdürme isteğinde olana destek verme eğiliminde değildir. Bazen kurulu düzene ve değerlere direnme, onları yıkmaya kalkışanlara destek verme şeklinde de tezahür edebilir. Türkülerde, hikâyelerde ve müziklerde bunun yansımalarını görmek mümkündür (Başgöz, 1996, s. 2). Ekici ise bu işlevi, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma, yani kaçış işlevi içerisinde değerlendirerek toplumdaki sınıf farklılıklarından dolayı ortaya çıkan çatışmanın halk bilgisi ürünlerine yansımalarının protesto işlevi olarak değil; toplumsal baskılardan kurtulma yani kaçış işlevi olarak da ele alınabileceğini belirtmiştir (Ekici, 2015, ss. 125-126). Bu görüşün daha doğru olduğu düşünülerek Başgöz tarafından ayrı bir işlev olarak kabul edilen protesto işlevi, toplumsal ve kişisel baskılardan kaçış işlevi alt başlığında değerlendirilmiştir.

Halk bilgisi ürünlerinin bu işlevlerini, masal türü açısından değerlendirmek gerekirse:

³ Malinowski'nin kültür tanımı için bkz: Bronislaw Malinovski, Bilimsel Bir Kültür Teorisi (Çev. Saadet Özkal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1992, ss.21-22.

1. Hoş Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme İşlevi

Bascom’a göre bütün folklor icraları sadece bir eğlence olmaktan uzaktır. Eğlence ve eğlendirme her ne kadar folklorun önemli hem de son derece önemli bir işleviyse de tek işlevi değildir. Gerek gülme gerekse hayal ve fantezi unsurları altında derin anlamlar vardır (Bascom, 2014, s. 78).

Türkler toylarda ve hayatın geçiş dönemlerinde hayata bağlı, eğlenmeyi seven, canlı, hareketli, dışa dönük bir millettir. Türklerin bu karakteristik özellikleri, tüm halk edebiyatı ürünlerine de yansımıştır.

Teknolojinin günümüzdeki gibi gelişmiş olmadığı zamanlarda masalların, uzun kış gecelerinde evlerde, kahvelerde birlikte hoşça vakit geçirmek, eğlenmek ve eğlendirmek amacıyla anlatılan bir tür olduğu da unutulmamalıdır. Aynı zamanda masalların dinlenme ortamları, sosyalleşmenin sağlanması ve gelişmesi için uygun zemini hazırlar. Bu eğlenme ortamlarında sadece hoş vakit geçirme değil; zaman zaman korku, heyecan, merak duyguları da öne çıkar. Özellikle kadınlar arasında anlatılan masalarda konuları kadın-erkek, gelin-kaynana ilişkileri üzerine olan masallar anlatılarak pasif durumdaki dinleyicinin ilgi alanları doğrultusunda hoşça vakit geçirmesi sağlanır.

2. Değerleri, Toplum Kurumlarını ve Törelere Destekleme İşlevi

Folklorun ikinci işlevi Bascom’a göre, kültürün onaylanması, ritüelleri gözlemleyen ve icra edenler ile ritüellerin ve kurumların doğrulanmasıdır (Bascom, 2014, ss. 79-80). Folklor ürünleri toplumun değer yargılarının sağlamlaşmasını, güncelleşmesini ve gelecek kuşaklara aktarımının gerçekleşmesini sağlar.

Masallar; değerleri, toplum kurumlarını ve törelere destekleme işlevini en iyi şekilde yerine getiren türlerden biridir. Ferit Devellioğlu’nun tanımı da masalın bu işlevi üzerinedir: “Terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye” (Devellioğlu, 1996, ss. 625). Masallardaki kahramanlar içimizdendir. Olaylar, olağanüstü; karakterler, tabiatüstü varlıklardır. Ancak masallar çok önemli bir işlevi yerine getirerek bir milletin inançlarını ve ahlaki değerlerini tanımlar. Ahlakı korur, ahlaki değerlerin uygulanış biçimini öğretir. Zorluklar karşısında yol göstericidir, pratik ve uygulanabilir kurallar barındırır. Masallar kapsayıcı bir tür olarak içerisindeki atasözlerinin, ninnilerin, manilerin, inanışların, gelenek ve göreneklerin de taşıyıcısıdır. Bu sebeplerle masallar, uydurulmuş saçma sözler değil; tam aksine mütevazı ama çok etkili bir güçtür. Masallar gelenekler doğrultusunda gelişir. Geleneklerde topluma mesajlar vardır ve bu mesajlarla gelecek pekiştirilir. Bu nedenle geleceğin pekiştirilmesinde masallar, doğrudan ve dolaylı yönüyle etkisini gösterir.

Masallarda, insanın varoluşuna ait tüm unsurlar bir arada görülmektedir. Bunlar içerisinde aile ve toplum düzeni; kadının, erkeğin, çocuğun toplumdaki yeri ve görevleri; insanın hayatını etkileyen geçiş dönemleri (doğum, ölüm, evlenme); insani duygular (aşk, mutluluk, kin, öfke, ihanet ...); ahlaki değerler gibi unsurlar yer alır. Masallar, insanı ve dolayısıyla da insanın oluşturduğu toplumları tüm yönleri ve renkleriyle inceden inceye bir oya gibi işleyerek kendi içinde barındırır. “Masallar diğer sözlü kültür ürünlerinde olduğu gibi toplumun değer yargılarını ve algı biçimlerini yansıtmaya ve dönüştürme işlevini korumanın yanında kültürel kodların çözümlenmesine de katkı sağlar” (Ölçer Özünel, 2006, s. 135).

Bir toplumun tüm gelenekleri, görenekleri, ekonomik yapısı, üretim-tüketim ilişkileri, etik değer yargıları masallarda bulunabilir. Masal, gerçek dünyanın basitleştirilmiş bir modeli gibidir. Bu nedenle bütün masallarda gerçeğin indirgenmiş hali, karşıtlıklar içinde bulunur. Her zaman güçlünün karşısında bir güçsüz, akıllının karşısında bir aptal, zengininin karşısında bir yoksul bulmak mümkündür (Dilidüzgün, 1996, s. 32). “Bu yüzden masallar ve iletileri tüm halkın yaşam deneyimlerinden, yaşam tarzlarından damıtılmış geçmişi değerlendiren güne ışık tutan, geleceği yönlendiren altın damarlardır” (Helimoğlu Yavuz, 1997, s. 438).

Günümüzün değişen sosyal hayat şartları ve değişip küçülerek çekirdek aileye dönüşen aile yapısı, masal anlatanların/anlatılarının ve dinleyicilerinin kalmamasına neden olup ayrıca aile yapılarını

etkileyen sosyal hayat şartları içerisindeki çalışan anne gibi sebeplerle artık nineler ve dedeler torunlarına; anneler ve babalar ise çocuklarına masal anlatmamaktadırlar/anlatamamaktadırlar. Balıkesir masal anlatıcısı Kezban Karakoç bu durumu: “Eskiden televizyon yoktu, masal vardı; şimdi televizyon var masal yok” şeklinde ifade etmektedir (Gültekin, 2014, s. 49). Çocuklar masal yerine çizgi film izler, bilgisayar oyunu oynar; büyükler dizi izler hale gelmiştir. Bu yeni unsurlarla büyüyen çocukların hayal dünyalarında, kendileri gibi sıradan özelliklere sahip ama akli ve kalbi sayesinde kazanan bir masal kahramanı ya da onun başarıları yoktur. Örnek aldıkları kahramanlar da kendi hikâyelerinden, masallarından ve efsanelerinden değildir. Nardaniye Hanım’ın yerini, Pamuk Prenses; Kerem ile Aslı’nın yerini Romeo ve Juliet; Köroğlu’nun yerini de Robin Hood almıştır (Oğuz, 2009, ss. 10-11)

Masal, günümüzde şehirleşmenin doğal neticesi olarak kaderine terk edilmiş, günlük hayattaki önemini yitirmiştir. Macar halk bilimci Linda Degh, “Masallar ve Toplum: Bir Macar Köyü Topluluğunda Hikâye Anlatımı” adlı eserinde; kullandığı yöntemi, masal anlatmanın toplumsal işlevi olarak belirlemektedir. Karşılaştığı topluluklardan olan Sara veya Zemlen yöresindeki balıkçıların malikâne arazilerinin dağıtılmasıyla çiftçiliğe başladıklarında balıkçı toplantılarında söylemeye alıştıkları masalları, toplumsal yapıdaki değişikliklerden kaynaklanan nedenlerle söz konusu anlatıları gayet iyi bilen kişilerin dahi dinleyicisizlik yüzünden bu anlatıları anlatmaktan vazgeçmeleri veya bu nedenle anlatılara ilgisiz kalmaları ele alınmaktadır (Çobanoğlu, 1999, ss. 226-227).

Toplum yapısındaki değişiklikler, çekirdek aile yapısı, küreselleşme ve halk edebiyatı ürünlerinin yeterince kullanılmaması değer yargılarına uzak nesiller doğurmuştur. Millettin hafızasını tekrar canlandırması amacıyla Huzurevleri ve Çocuk Esirgeme Kurumlarıyla işbirliği yapılarak “Masal Evi” Projesi odağında kimsesiz ve yalnız kalmış yaşlılarımızın, çocuklarımızın “Masal Evi” çatısı altında bir araya getirilmesi ile yeniden geniş aile modeli örnekleri oluşturulmalıdır.

Masal anlatımı sırasında hem pasif dinleyicinin hem de aktif anlatıcının zihni yoğun bir faaliyet halindedir. Anlatıcı, hem dili kullanmalı hem de hayal gücünü ve hafızasını (masaldaki olayları, oluş sıralarını, kahramanları, varsa başlangıç ve bitiş tekerlemelerini, kısacası masala ait her şeyi) canlı ve uyanık tutmalıdır. Masal anlatmanın; geniş aileden mahrum, sosyal hayattan bir bakıma dışlanmış, yalnızlaşmış, yalnızlaştıkça ve amaçsızlaştıkça hafıza problemleri yaşayan yaşlılarımız için de ruhsal ve tıbbi bir tedavi niteliği taşıyacağı öngörülebilir. Sadece anlatıcı değil, pasif halde gözüken dinleyicinin beyni de masal dinleme esnasında tam uyanıklık halindedir. Hayal gücü, dinleme, anlama, yorumlama faaliyetleri oldukça yoğundur. Bu nedenle masal, hafızayı korumada, geliştirmede ve güçlendirmede büyük bir işleve sahiptir. Yalnız çocuk eğitiminde değil; orta yaşta olanlar ile yaşlı kişilerin yaşadıkları unutkanlık problemlerinde ve şeker, alzheimer (alzaymır) gibi hastalıklara yakalanmış olanların hafızalarını güçlendirme noktasında masalın ve birlikte olma duygusunun sihirli ve iyileştirici gücünden faydalanmak yararlı olabilir. Huzurevindeki yaşlılar masalla tekrar buluşturularak yetiştirme yurdunda hiç masal dinlemeden masalın sıcaklığını hissetmeden büyüyen çocuklar için birer masal nine veya masal dede olabilirler.

Çocuk, dünyaya geldikten hemen sonra kurallar ve değerler zinciriyle karşı karşıya kalır. Çocuğun değer dünyasının oluşmasındaki en önemli etken ailesi ve çevresidir. Çocuk, yaşadığı toplumdaki hâkim olan anlayış çerçevesinde değerlerini oluşturur.

Gelenek ve göreneklerin aktarımında masal anlatıcısının etrafına dizilmiş olan çocuklar, bir çeşit özel eğitim içerisindedirler. Birey, özendirilen ve kınanan davranış kalıplarını masalarda görerek kendi için toplumda kabul gören ve beğenilen bir karakter inşasına başlar. Dışlanan ve reddedilen davranışları ve bu davranışların sonuçlarını da fark ederek toplum tarafından kabul görmeyen davranışları içsel dünyasında reddeder. Sosyal hayatın belli kurallarının olduğunu anlar ve bu kurallara uymamanın sonuçları ile masal dünyasında yüzleşir. Dinî ve ahlaki öğretiler masalla aktarılır. Toplumun örf ve âdetleri, yaşam biçimleri, yeme, içme, beslenme, barınma, kılık kıyafet vb. alışkanlıkları da masallarla yeni nesillere aktarılır.

Folklor ürünleri, toplum var oldukça onunla güncelleştirilerek yaşar ya da kaderine terk edilir. Masal evlerinde yöresel mutfak bölümü oluşturularak masal faaliyetlerinden sonra acıkan çocuklara fastfood(festfud) yerine -isterlerse yapımına katılabildikleri veya yapımını izleyebildikleri- yöresel lezzetlerin tadına baktırılarak geleneğin güncellenmesi sağlanmalıdır.

Masal evlerinde oyun ve etkinlik köşeleri olmalı, bu köşelerde geleneksel ve yöresel oyunlar çocuklarla tekrar tanıştırılmalı ve bu oyunlar yaşatılmalıdır. Etkinlik köşelerinde resim, tiyatro, kukla, gölge oyunu, yöresel yemek yapımı, el sanatları -çini, halı dokuma, tığ ve iğne işleri, hat vb.- etkinlikler yapılmalıdır.

Masal evleri ilgili şehrin geleneksel formunda düzenlenmeli, çocuklar için rahat edebilecekleri ve ilgilerini çekip hoşlanabilecekleri materyallerle zenginleştirilmelidir. Örneğin; yerlerde Türk kilimleri, halıları, çocukları masal dinlerken oturmaları için yumuşak, renkli yer minderleri, kültür aktarımını tam verebilmek için geçmişte kullanılan araç-gereçler, evin duvarlarında masal kahramanlarının resimleri, geleneksel motifler, el sanatı örnekleri, anlatılan masala göre seçilmiş müzikler ve ışıklandırma sistemleri, hologramlar vb. öğeler yer almalı; dinleyicilerin masalı ruhen ve zihnen özümsemelerini sağlayacak ortamlar hazırlanmalıdır.

Masalın, geleneğin aktarımında ve toplumun eğitiminde önemli bir işlevi vardır. Bu bağlamda masal evlerinde ilgili şehre ait derlenmiş masallar ile milletin tamamına ait masallar, yöresel kıyafetli ve eğitilmiş “Masal Anaları” tarafından anlatılmalıdır. Masal, sözlü bir türdür ve bu nedenle masal kitapları, masal analarının yerini tutamamaktadır. Çünkü masal anlatımında karşılıklı etkileşim ve iletişim vardır. Göz teması, jest ve mimikler, beden dilinin kullanımı, aynı havayı soluma, ortak bir amaç için toplanma vb. etkenler anlatıcı ile dinleyici arasındaki bağı kuvvetlendirir. Anlatıcı ve dinleyici arasında sevgi alışverişi ve bir olma duygusu güçlenerek artar.

Hiçbir masal, ikinci anlatımında aynı olmaz. Anlatıcı aynı olsa bile dinleyici özellikleri, içinde bulunulan masal ortamı, mekân ve zaman kavramları değiştiğinde anlatıcının masalı anlatış biçimi ve masalı anlatırken kullandığı kelimeler, anlatılan olayların şekli hatta masalın sonu bile değişebilmektedir. Bu da masalın durağan değil; dinamik, doğan, gelişen, yaşayan bir tür olduğunu göstermektedir.

3. Eğitim ve Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarılarak Toplumun Eğitilmesi İşlevi

Folklorun bir başka işlevi, eğitimin gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Özellikle yazılı kültür geleneğinin olmadığı veya sözlü kültür ortamının tek kültür ortamı olduğu toplumlarda, folklorun taşıdığı bilgiler tarihsel olarak gerçek ve bu bilgilerin öğretimleri son derece önemli eğitim unsurları olarak kabul edilir. Bu bağlamda folklor, kültürün aynası ve insanlara yönelik pratik kurallar ve kılavuz olarak düşünülmektedir (Çobanoğlu, 1999, s. 226; Bascom, 2014, s. 80).

Folklor, genelde okuma yazması olmayan toplumlarda eğitim işlevini de yerine getirir. Pedagoji çalışmalarında masalın fonksiyonu önemlidir. “Doğu Afrika'daki Chagalar arasında Raum'un yaptığı eğitim çalışması belki de en etraflı çalışma olmasına rağmen pedagojik bir araç olarak folklorun birçok şeklinin önemi, dünyanın çoğu bölümünde belgelenmiştir. Burada dev masalları, bizdeki karabasan masalları gibi çocukları disipline etmek için kullanılır ve onların iyi bir kişiliğe sahip olmaları için ninniler söylenir. Her nasılsa bir bakıma ahlaki öğeler içeren fabllar ve masallar, ‘çalışkanlık, dindarlık ve evlatlıkla ilgili prensipleri ve kabul edilen davranışları telkin etmek’ ve ‘asilik, tembellik, züppelikle alay etmek’ için ortaya konur” (Bascom, 2014, s. 80).

Masallar, kişisel gelişimi ve sosyal kontrolü sağlamada etkilidir. Masal kahramanları bireyler için rol model oluşturur. Masallar, toplum içinde onaylanan davranışları kazanmaya, sosyal töreleri ve inanmaları kabul etmeye, ahlaki değerlere uyan davranışları öğretmeye ve pekiştirmeye çalışır. Masallar ahlaki değerlerin tersi yönünde davranışları ve doğruluktan sapanları eleştirmede, alaya almada ve gerektiğinde onları cezalandırmada; kişinin karşılaştığı tüm zorlukların üstesinden

yılmadan gelebilmede; toplum ve bireyin düşüncesiyle algısını şekillendirmede ve toplumu yönetmede büyük bir biçimlendiricidir.

Masalların dil eğitimi sürecindeki işlevi de oldukça önemlidir. Masal; çocuğun ana dil öğreniminde, dil ve hafıza gelişiminde, dinleme özelliği ile birlikte hayal kurma ve kurduğu hayalleri zihninde canlandırma becerisinin oluşumunda oldukça yararlı bir türdür.

Çocuğun ilk karşılaştığı ana dil, anne-baba ve yakın çevresinden duyduğu ve öğrendiği dildir. Sonrasında okulda öğretmenin çocuğa okumayı öğretmesi ve okuma becerisini kazandırmasıyla çocuğun kitap okumaya başlaması, onun ana dil öğreniminin temellerini oluşturur. Ana dilin inceliklerini, konuşma dilinin özelliğini, akıcılığını ve kıvraklığını çocuğa aktarmada masallar; ninnilerin, tekerlemelerin, mani ve türkülerin yanı sıra en önemli yardımcı unsur ve kıymetli bir kaynaktır.

Kelime ve kelime gruplarının telaffuzunun tespiti yönünden masallar önemli yer tutmaktadır. Dil açısından oldukça zengin ve eşsiz bir kaynak olan masallardan; yansımaların, benzetmelerin, mecazlı ifadelerin, deyimlerin hem anlamlandırılması hem de söyleyiş çalışmalarının yapılıp çocukların telaffuzlarının geliştirilmesi yönüyle yararlanılabilir. Çocuğa dinleme, okuma, konuşma, yazma edinimlerinin kazandırılmasında masalın katkısı büyüktür.

Yazma becerisi alanında masalların etkili bir şekilde kullanılacak faaliyet alanları şu şekildedir:

Yarım bırakılan masalların devam ettirilmesi, yaratıcı masallar yazdırılması, verilen kelime ve kelime gruplarının kullanılmasıyla masal oluşturulması, bilinen bir masalı çocuğun kendi hayal dünyası ile yeniden yazmasının sağlanması, görsellerden ve resimlerden yola çıkarak masal yazma çalışmalarının yaptırılması gibi etkinliklerle çocuğun ifade etme, yorumlama becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiş olup öğretilen kelime ve kavramların çocuk tarafından gerek günlük hayatta kullanılması gerekse yazılı ifadeye belirtilerek bu kelime ve kavramların etkin olarak işlenmesi sağlanabilir.

Dil öğretiminin bir diğer beceri alanı olan okuma becerisinin geliştirilmesinde masallar, sesli ya da sessiz okunarak kelime ve kelime grupları doğru telaffuz edilmeye çalışılarak tiyatro yöntemi ile masalların canlandırılması yapılarak kullanılabilir.

Dinletilen ya da okutulan masalın anlattırılması, masal kahramanlarının rolüne bürünerek masalın canlandırılmasının sağlanması ile çocuğun konuşma becerisinin gelişimine katkıda bulunan masal türü; ana dilin öğretilmesi, geliştirilmesi ve ana dil sevgisi kazandırılmasında çok önemli bir araçtır. Tacettin Şimşek masalın eğitici yönü ile ilgili şunları söyler:

“Çocuğun dünyasında masal, eğlendirici olduğu kadar eğitici bir rol de oynar. Güzellik duygusunun gelişmesine, iyilik arzusunun oluşmasına zemin hazırlar. Sağladığı faydalar arasında dili kullanma yeteneğini geliştirmek, hayal gücünü zenginleştirmek, dinlemeyi öğretmek, büyüklere sevgiyi pekiştirmek, merak duygusunu öğrenmeye yönlendirmek gibi işlevleri saymak mümkündür. Çocuk karşıtlığın birliğini ilk defa masalarda tanır. İyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, güzel ile çirkinin, güçlü ile zayıfın bir arada bulunduğu ve kıyasıya yarıştığı masallar, çocuğa sahici bir dünya fotoğrafı çizer” (Şimşek, 2007, s. 75).

Masallarla buluşmayı başarmış olan çocuklar, benlik gelişimlerini sağlayarak yaşamın içinde cevabını aradığı sorular ve sorunlarla daha sağlıklı bir mücadele içinde olacak; dilini doğru ve etkili kullanarak kendini daha iyi anlatmayı ve anlamayı başaracaktır. “Yeterince iyi, akıllı, cesur ve dürüst olursan sorunlarının çözümünde tüm varlıklar senin yanında olacaktır.” mesajını alan çocuk, sağlam bir kişilik gelişiminde gönüllü olacaktır.

Masalların ortamları ve dili incelendiğinde masalların kişiler arasında kurulan en önemli iletişim yollarından biri olduğu, masallardaki incelenen dilin sade ve akıcı olduğu, kullanılan sözcüklerin zamanın imbiğinden süzülerek büyük bir özenle seçildiği görülmektedir. Bu dil belirli bir ahenk

ve yoğun bir duygu yüküyle anlatıcının, dinleyicinin ve ortamın bilinçli olarak birleştirilmesiyle daha etkili olmakta ve böylelikle dil öğretimi çocuklar için ilk çocukluk döneminden itibaren gerçekleşmeye başlamaktadır.

Çocuk sosyalleşirken toplumsal ilişkilerdeki kendi rolleri ile kendi haricindeki kişilerin rollerini, aileden ve çevreden öğrenerek uygulamaktadır. Masal, çocukların kendi akranları arasında çeşitli etkileşimleri sağlamaktadır. Çocuklar, kendi arkadaş çevrelerinde annelerinden ve diğer büyüklerinden duydukları ya da bir metinden okudukları masalları anlatarak sosyal etkinlik sahalarını artırabilmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda masal, çocukların iletişim alanının genişlemesine vesile olmaktadır.

Folklorun pedagojik işlevlerinden biri de çocukları disipline etmek ve çocuklara rehberlik yapmaktır. Çocuklarda istenen bu pedagojik davranışların kazandırılması için masal evine gelen çocuklara ve yetişkinlere yönelik masal kostümleri veya yöresel kıyafetler bulundurulmalı, masal anlatılmaya başlamadan önce isteyenlerin bu kostümleri ya da kıyafetleri giyerek masal kahramanının rolüne bürünmeleri sağlanmalıdır. Altı şapka tekniği kullanılarak yarım bırakılan masalların tamamlanması, drama yöntemiyle masalların canlandırılması, görsellerden veya dinlenen masallardan yola çıkarak resim yaptırılması ya da masal yazdırılması, dinlenen masalların özetlenmesi, tekerlemelerin birlikte tekrar edilmesi, ana fikir ve yardımcı fikirlerin belirlenmesi gibi yöntemler kullanılmalıdır. Bu yöntemler çocuğun veya yetişkinin kendini ifade etme, olayları yorumlama, sonuç çıkarma becerilerinin artmasını sağlayacaktır.

4. Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kaçış İşlevi

Folklorun yerine getirdiği işlevlerden biri de önemli olmasına rağmen çoğunlukla gözden kaçırılan kabul edilmiş davranış şekillerini devam ettirme eylemini yerine getirir. Kişi, kabul edilmiş davranış kalıplarına uygun davranarak toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulmayı tercih edecektir (Çobanoğlu, 1999, s. 226; Bascom, 2014, s. 81).

Masalarda bahsedilen bu işlev toplumsal ve ahlaki değerlere uyan bireyin masalın kahramanı olarak gösterilmesi; toplum tarafından kabul gören ve onaylanan doğru düşünce, inanış ve davranışa sahip olan kahramanın karşılaştığı her zorluğun üstesinden gelebilmesi; kahramanın olağanüstü güçler tarafından desteklenerek yardım görmesi ve masalın sonunda da kahramanın zafere ulaştıktan sonra ödüllendirilmesi olarak karşımıza çıkar. Masal içinde ahlaki ve toplumsal değerlerin aksi yönünde davranışlar sergileyenler ise masalın sonunda mutlaka cezalandırılmaktadır. Masalarda -Keloğlan masallarında olduğu gibi- toplumda eksiklik olarak kabul edilen kellik, köselik, eselik, cücelik gibi fiziki özelliklere sahip fakir, cahil, gariban kişilerin birer masal kahramanına dönüşmesi ve masalın sonunda kazanan taraf olmaları toplumsal ve kişisel bir kaçış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Masalarda hukuka ve adalete uymayan, töreye aykırı hareket eden kişi ve kurumlar tecrit edilmekte gelenek ve inanca ters düşen davranış sahipleri masal içinde kınanmayla, alay edilmeye, yoksun ve yalnız bırakılmayla cezalandırılmaktadır. Ölçer Özünel, ilgili çalışmasında bu yaptırım örneğini masal da olsa eşinden ayrılan bir kadının, evli bir kadına göre daha dikkatli davranması gerektiğini vurgulayarak bu durumun kadına serbestlik tanımayacağını hatta bu durumla karşı karşıya kalmış masaldaki kadının zina suçundan suçlu bulunursa mutlaka cezalandırılacağını ifade ederek belirtir (Ölçer Özünel, 2006, s. 38).

Halk edebiyatı ürünlerinde günlük hayatta şaşırtıcı olarak düşünülmüş ve yapılması yasaklanmış olan şeylerin, halk masallarında ve mitlerde karakterlere yaptırılmasının; türkü, mani ve atasözünde yasaklanmış olan bu şeylerin kendisine yer bulmasının bir çeşit kaçış işlevini yerine getirdiği söylenebilir.

5. Sonuç

Masal, bireyin -özellikle çocuğun- iç dünyasına girmeyi başaran edebî bir türdür. Masallar dün, bugün ve yarın arasındaki bütünlüğü sağlayan sihirli bağlardır.

Masallarımızın içinde güzel Türkçemizin söz varlığı vardır. Yazı dilinden kovulmuş ve ölmeye yüz tutmuş birçok sözcük, masallar sayesinde yeniden gün yüzüne çıkmaktadır. Masallarımızda deyimlerimiz, atasözlerimiz, halk inanışlarımız, görgü kurallarımız, değer yargılarımız barınır.

Masalın içindeki kahramanlar, olayların anlatılış şekli, kullanılan deyimler, tekerlemeler, söz kalıpları vb. çocuğun aklına fark ettirilmeden kazınır. Çocuk için bir bakıma zihin jimnastiği vazifesi gören bu etkinlikler, çocuğun dinleme becerisini artırarak hafızasını da geliştirir. Çocuğun olaylar arasında sebep-sonuç, amaç-sonuç ve koşul-sonuç ilişkileri kurması ve bu ilişkilerin anlamlarını ayırt etmesi sağlanır.

Masal, çocuğun dünyaya bakış açısını geliştiren en iyi ürünlerden biridir. Masalın süslü ve renkli dünyası, ilgi çekiciliği, zengin sembolik unsurları insanın ruhunu besleyip zenginleştirirken gelecekte benzerleriyle karşılaşılması mümkün olan zorluklar, dolaylı yoldan anlatılır.

Masallar korkularla yüzleşilmesini sağlar. Hayat karşısındaki seçimlerin yapılmasını kolaylaştırır. Bu seçimlerin sonuçlarını hayal aynasında gösterir; bu sonuçlar ışığında insanın kendisine, inançlarına ve kültürüne uygun bir karakter ile kişinin kendisine ait bir düşünce sistemi geliştirmesine yardımcı olarak toplum mühendisliği görevini yerine getirir.

“Masal Evi” Projesi gibi birtakım önlemler şimdiden alınmazsa değişen ve değişmeye de devam edecek olan sosyal ortamlar nedeniyle gelecek kuşaklarımız, çoğu masalımızı hiç öğrenmemiş olacaktır. Toplumumuzun muhayyilesinde kendilerinden sonraki kuşaklara aktaracakları masallarımız olmayacaktır. Bu nedenle belki de hemen bir sonraki kuşağımızda -zaten günümüzde bile gençlerimizin neredeyse tamamı ve yetişkinlerimizin de çoğu tarafından unutulmuş, anlatmama ve öğrenmeme nedenleriyle de unutulmaya yüz tutmuş masallarımızın olduğu bilinmektedir- masallarımız ya tamamen unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş hale gelecektir. Bunun yanı sıra çokça karşılaşılan küresel bilgi karmaşası ve kültürel kirlilik (bir anlatı ya da metnin asıl ait olduğu toplum yerine farklı bir topluma aitmiş gibi gösterilmesi durumu, aidiyet sorunu) nedenleriyle, başka bir kültüre ait olduğu düşünülerek okunup anlatılan masalların, aslında kendi kültürümüze ait olduğu bilinemeyecektir ve bu durumdaki masallar, başka bir millete aitmiş gibi düşünülecektir.

Bahsedilen eksikliklerin giderilmesi ve masal türünün günümüzde de görevini ve işlevini yerine getirebilmesi için yararlı olacağına inanılan “Masal Evi” Projesinin, en kısa zamanda hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yukarıda sayılan gerekçeler doğrultusunda her yerde özelde ilgili şehrin, genelde ise tüm milletin kültürünü gelecek kuşaklara aktaracak “Masal Evi” , “Masal Evleri” kurulmalıdır.

Masallar sadece halk edebiyatı anlatı türü olarak ele alınmamalı, işlevini yerine getirilebilmesi için örgütlenmeli ve kurumsallaşmalıdır.

Kaynakça

- Bascom, W. R. (2014). (Çev. Ferya Çalış). “Folklorun Dört İşlevi” *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar II*. Geleneksel Yayıncılık. Ankara.
- Başgöz, İ. (1996). “Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)”. *Folkloristik: Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*. Feryal Yayıncılık. Ankara ss. 1-4.
- Bronislaw, M.(1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi (Çev. Saadet Özkal)*. Kabcacı Yayınevi. İstanbul.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Akçağ Yayınları. Ankara.

- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (13. Baskı)*. Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara.
- Dilidüzgün, S. (1996). *Çağdaş Çocuk Yazını-Yazın Eğitime Atılan İlk Adım*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Ekici, M. (2015). *Halkbilgisi (Folklor) Derleme İnceleme Yöntemleri*. Geleneksel Yayıncılık. Ankara.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Gültekin, M. (2014). “Yerelleşme, Performans ve Beden Folkloru Bağlamında Balıkesirli Masal Anlatıcısı Kezban Karakoç” *Millî Folklor*. Sayı: 104. ss. 46-59.
- Günay, U. (1975). *Elâzığ Masalları (İnceleme)*. Atatürk Üniversitesi Yayınları. Erzurum.
- Oğuz, Ö. (2009). “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği” *Millî Folklor*. Sayı: 82. ss. 6-12.
- Ölçer Özünel, E. (2006). *Masal Mekânında Kadın Olmak*. Geleneksel Yayınları. Ankara.
- Önal, M. N. (2011). *Muğla Masalları Üzerine (Araştırmalar ve İncelemeler)*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları. Muğla.
- Şimşek, T. (2007). *Çocuk Edebiyatı*. Suna Yayınları. Konya.
- Helimoğlu Yavuz, M. (1997). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. Ürün Yayınları. Ankara.